

Maryna Michaluk

Zmiany w obrębie leksyki społeczno-politycznej współczesnego języka rosyjskiego : zjawisko dearchizacji

---

Acta Polono-Ruthenica 19, 231-241

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maryna Michaluk
Uniwersytet w Białymstoku

Zmiany w obrębie leksyki społeczno-politycznej współczesnego języka rosyjskiego – zjawisko dearchaizacji

Lata 90. XX i początek XXI wieku charakteryzowały się burzliwymi procesami socjalno-politycznymi, które wywarły silny wpływ na różne sfery współczesnego języka rosyjskiego. Bez zbytej przesady można stwierdzić, że język przeżywał wówczas zmiany o charakterze rewolucyjnym. W największym stopniu dotyczyły one leksyki. Nowe formy stosunków społecznych znalazły odzwierciedlenie w neologizmach słotwórczych, w ogromnej ilości zapożyczeń, w procesach dearchaizacji oraz różnorodnych zmianach semantycznych. Wymienione zjawiska najłatwiej zaobserwować na przykładzie języka publicystyki i polityki, ponieważ w tych właśnie sferach najwyraźniej przejawiają się procesy semantyczne i leksykalne uwarunkowane zmianami społeczno-politycznymi.

Współczesny język rosyjski poszerzał zasoby słownictwa nie tylko dzięki zapożyczeniom zewnętrznym (czyli pochodzącym z innych języków), ale także wewnętrznym. W niniejszym artykule na przykładzie rosyjskiej leksyki społeczno-politycznej zaprezentowano zjawisko przejścia leksemów z pasywnego do aktywnego zasobu językowego, tj. podjęto problem zapożyczeń wewnętrznych. Materiał badawczy wyekscerpowano z kilku słowników wydanych w latach 1938–2012, co pozwoliło na prześledzenie zmiany znaczenia lub zniesienia kwalifikatorów wskazujących na nacechowanie ideologiczne.

Wzbogacenie zasobu leksykalnego współczesnego języka rosyjskiego, w tym leksyki społeczno-politycznej, jest rezultatem określonych procesów semantycznych. N. S. Valgina¹ wyodrębnia trzy podstawowe typy takich procesów²:

1. Rozszerzenie znaczenia – zjawisko to dotyczy znaczeń wielu dawno znanych słów, w których zaszły wyraźne zmiany. Swoiste rozszerzenie znaczenia można zauważyć w leksemach oznaczających pojęcia prawne, moralne i społeczno-polityczne. Słowa typu *правосудие, справедливость, гуманность*,

¹ Zapis nazwisk rosyjskich zgodny jest z PN-ISO 9 2000: Transliteracja znaków cyrylickich na znaki łacińskie. Języki słowiańskie i niesłowiańskie.

² Н.С. Валгина, *Активные процессы в современном русском языке*, Изд. Логос, Москва 2003, s. 83–87.

демократия, партия, реализм w czasach sowieckich miały dość wąskie znaczenie, uwarunkowane jednoznacznym kontekstem (*советское право, социалистическая гуманность, социалистический реализм*), a dziś zakres ich zastosowania znacznie się poszerzył – dany leksem często obrósł całą grupą nowych znaczeń. Jako przykład można podać słowo *диалог*, które weszło do języka polityki i języka biznesu dzięki nabyciu nowych znaczeń (np. *диалог с оппозицией, диалог с фирмой не получился*). Rozszerzeniu znaczenia często towarzyszyło zjawisko polityzacji. Dotyczyło ono słów neutralnych (np. *перестройка, прорыв, подвигка, застой*), które w nowych kontekstach nabrały nowych znaczeń społeczno-politycznych. Jako przykład może posłużyć leksem *подвигка*. Do okresu przemian lat 90. XX wieku miał on wąskie i specjalistyczne znaczenie (*подвигка морского дна, подвигка льда*), a zostało ono rozszerzone dzięki kontekstom społeczno-politycznych (np. *подвигка в области российско-американских отношений, подвигка в союзных структурах*).

2. Zawężenie znaczenia polega na utracie części znaczenia, jednego ze znaczeń bądź konotacji znaczeniowej. N.S. Valgina zwróciła uwagę na procesy depolityzacji i deideologizacji³. Polegają one na „uwolnieniu” znaczenia słów od politycznej i ideologicznej nadbudowy. Na przykład leksem *диссидент* został pozbawiony negatywnego zabarwienia, leksemy *бизнес, коммерсант, миллионер, предприниматель, частник* także utraciły negatywne nacechowanie ideologiczne, pozbawiono je komentarza, wskazującego na odniesienie do ustroju kapitalistycznego czy społeczeństwa burżuazyjnego.

3. Zmiana znaczenia w niektórych przypadkach następuje razem z procesami rozszerzenia lub zawężenia znaczenia. Poprzez metaforyzację lub analogię pojawiają się bowiem nowe słowa-homonimy. Zmiana znaczenia może być spowodowana nie tylko wewnętrznymi potrzebami języka, ale również dążeniem (np. dziennikarzy) do stworzenia modnego słowa możliwego do zastosowania w dowolnej sytuacji. Zwraca na to uwagę Han-Pira⁴, pisząc o nowych zastosowaniach przymiotników *знаковый* i *культовый*, które we współczesnej prasie zupełnie utraciły swoje pierwotne znaczenia.

Zmiany językowe, wywołane przez różnorakie wstrząsy i przemiany społeczno-polityczne, doprowadziły do pojawienia się zupełnie nowych słów. Stały się też źródłem nowych zastosowań słów już istniejących w systemie

³ Ibidem.

⁴ Эр. Хан-Пира, *Государственный чиновник и письменное делопроизводство*, „Русская речь” 1998, nr 2, s. 50.

leksykalnym i posiadających określone znaczenia. Mówiąc o powrocie „starych” słów i wyrażań, mamy na myśli te elementy językowe, których kiedyś zaprzestano używać, w związku z czym trafiły do pasywnego zasobu językowego.

Potrzeba sięgnięcia do „starych” zasobów językowych została wywołana koniecznością zapełnienia „референциальных лакун”⁵, powstałych w rezultacie przebudowy systemu społeczno-politycznego w Rosji⁶. Chęć odcięcia się od struktur komunistycznych i sentyment do tradycji, czyli Rosji sprzed roku 1917, przywrócił do życia takie leksemy, jak *чиновник*, *губернатор*, *Дума*. W epoce radzieckiej wymienione leksemy były opatrzone w słownikach komentarzem typu „в царской России”, „в дореволюционной России”, „в старой России” lub „в России до 1917 года”, np.: *дума* – ‘название некоторых государственных учреждений (в старой России). *Государственная д.* (выборный орган городского управления в царской России)’ [Ож 1973, 167]; *чиновник* – ‘в буржуазных странах и в России до революции: государственный служащий, имеющий чин, служебное звание’ [Ож 1973, 812].

Jak zauważył Han-Pira, leksem *чиновник* uzyskał nowe znaczenie, tj.: ‘человек, занимающий невыборный административно-распорядительный пост’, czyli „произошло расширение значения: исчезла сема «государственная служба», а сему «чин» заменила сема «должностное лицо»”⁷. Nowe znaczenie słowa *чиновник* można zaprezentować w następującym kontekście: *Может ли государственный чиновник или выборное лицо ехать по приглашению в Ниццу?*⁸. Wspomniany leksem oznacza tu urzędnika państwowego mianowanego na określone stanowisko, ale nie w efekcie z wyborów. I rzeczywiście: współczesne słowniki objaśniające języka rosyjskiego prezentują dwa znaczenia słowa *чиновник*: ‘1. Государственный служащий; 2. Должностное лицо, выполняющее свою работу формально, следуя предписаниям, без живого участия в деле; формалист, бюрократ’ [БТС, 1480]. Pierwsze znaczenie danego leksemu wyraźnie wskazuje na jego przynależność do leksyki politycznej, natomiast w drugim przypadku na związek z polityką wskazuje kontekst.

⁵ „Референциальные лакуны” – umowne określenie luk w leksyce, rozumianych jako brak wyrazów zdolnych do wskazywania i nazywania przedmiotów (zjawisk) otaczającej rzeczywistości (wyjaśnienie autorki artykułu).

⁶ Е.В. Какорина, *Трансформация лексической семантики и сочетаемости (на материале языка газет)*, [w:] *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*, отв. ред. Е.А. Земская, Изд. Языки русской культуры, Москва 2000, s. 68.

⁷ Эр. Хан-Пира, op. cit., s. 50.

⁸ „Московские новости” 1995, nr 22.

Pierwotne znaczenia słów, które powróciły z „obrzeży” języka, nie były przejmowane automatycznie, lecz z uwzględnieniem przeorientowania na współczesne realia, czyli „stare” znaczenie zupełnie nie zniknęło, zostało jedynie przystosowane do aktualnych warunków. Mówi o tym M.V. Il'in: „Хронополитический анализ позволяет установить, что на деле ни одна эпоха не отбрасывает предыдущей, но находит способы усвоить то, что было создано ранее и нарастить свой уровень сложности”⁹.

Analizując zmiany i procesy leksykalne końca XX wieku związane z wykorzystaniem pasywnych zasobów językowych, E.V. Kakorina zwróciła szczególną uwagę na wykorzystanie historyzmów i archaizmów, a ponadto na zastosowanie leksyki konfesyjnej¹⁰. Autorka wskazała na sprzyjające warunki społeczno-kulturowe, tj. zmianę realiów społecznych, odradzanie się tradycji i wartości duchowych oraz kulturowych, budowanie nowego systemu wartości na ugruntowanych zasadach moralnych utraconych w toku wydarzeń historycznych. Historyzmy leksykalne, np. *дума, губернатор, гимназия, лицей* itp., w większości przypadków są wykorzystywane w celu wypełnienia luk nominacyjnych związanych z nowymi realiami życia.

Użycie przestarzałej leksyki w badanym okresie łączy w sobie dwa różne procesy:

- aktywizację jej użycia (archaizm występuje jako środek stylistyczny);
- aktualizację znaczenia słowa (historyzm stosuje się do neutralnej nominacji).

Powstałe po okresie pierestrojki warunki społeczne i nowe warunki funkcjonowania historyzmów sprawiły, że obowiązująca w języku rosyjskim klasyfikacja leksyki pasywnego zasobu językowego, wprowadzona przez M.V. Panova¹¹, w pewnym zakresie przestała być aktualna. Klasyfikacja ta powstała w okresie radzieckim i grupowała leksykę z ówczesnej perspektywy, traktując jako punkt odniesienia realia radzieckie, o czym świadczy podział na następujące grupy:

1) historyzmy – nazwy specyficznych zjawisk w dorewolucyjnej Rosji (np. *юнкер, градоначалник, анархизм, западник, оппозиция, департамент, великороссы*);

⁹ M.V. Ильин, *Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий*, Изд. РОССПЭН, Москва 1997, s. 398.

¹⁰ E.V. Какорина, *Трансформация лексической семантики и сочетаемости (на материале языка газет)*, [w:] *Русский язык конца столетия (1985–1995)*, под ред. Е.А. Земской, Изд. Языки русской культуры, Москва 1996, s. 67–89.

¹¹ M.V. Панова, *Русский язык и советское общество: Социолого-лингвистическое исследование. Лексика современного русского литературного языка*, Изд. Наука, Москва 1968, s. 100–102.

2) egzotyzymy¹², czyli leksyka stosowana w celu nazwania odpowiednich zjawisk życia za granicą (np. *помещик, рента, спикер, мэр, бизнесмен, президент*);

3) leksemy, w których nastąpiła zmiana znaczenia w celu dostosowania do realiów sowieckiej rzeczywistości (np. *знатный, династия, мецанство*).

Po przemianach lat 90. XX wieku i po pierestrojce przytoczona wyżej klasyfikacja tylko częściowo znajduje zastosowanie, gdyż w systemie leksykalnym i semantycznym zaszły istotne zmiany. Do pierwszej grupy historyzmów, oprócz dorewolucyjnych, należy także odnieść nazwy specyficznych zjawisk życia społecznego porewolucyjnej Rosji, np. *нэпман, лишенец*¹³. Ponadto ukształtowała się grupa potencjalnych historyzmów, oznaczających zjawiska sowieckiej przeszłości, np. *политбюро, социалистический лагерь, стройотряд*. Natomiast niektóre leksemy z grupy egzotyzmów przeszły do aktywnego zasobu językowego, często jako synonimy rosyjskich ekwiwalentów.

W czasach współczesnych do najbardziej aktywnych można zaliczyć przywoływane już historyzmy „dorewolucyjne”. Ten stan rzeczy potwierdzają przykłady nowych znaczeń, które zostały zaczerpnięte z pasywnych zasobów językowych i utraciły kwalifikator znaczeniowy „dorewolucyjny” („дореволюционный”).

W obrębie leksyki społeczno-politycznej można wyodrębnić różne grupy leksykalne, w których znajdują się historyzmy „dorewolucyjne”. Mogą się one skupiać wokół następujących zagadnień:

- władza i jej struktury w okresie dorewolucyjnym (np. *губернатор, дума, департамент, градоначальник, чиновник*);
- ruchy, idee i kierunki polityczne, charakterystyczne dla okresu dorewolucyjnego (np. *анархизм*);
- zwolennicy określonych idei i kierunków politycznych (np. *западник, оппозиция, государственник, конституционные демократы*);
- wyrażenie stosunku do władzy (np. *оппозиция*).

Poniżej zostanie zaprezentowany powrót do aktywnego użycia wybranych leksemów oraz pokazane przykłady nowych znaczeń jednostek leksykalnych, które zaczerpnięte zostały z pasywnego zasobu językowego i pozbawione „dorewolucyjnego” komponentu znaczeniowego.

Przykładami leksemów, reprezentujących pierwszą grupę, są leksemy *губернатор* (‘глава администрации региона России, являющегося самостоятельным субъектом Федерации’ [ТСРЯ XXI, 269]) oraz *Дума*

¹² В.И. Кодухов, *Введение в языкознание*, Изд. Просвещение, Москва 1979, s. 213.

¹³ Д.Н. Шмелев, *Современный русский язык. Лексика. Учебное пособие для студентов пед. ин-тов*, Изд. Просвещение, Москва 1977, s. 159.

(‘представительное выборное учреждение с законодательными, совещательными и административными функциями; здание такого учреждения’. *Государственная д.* – в России: ‘высшее государственное представительное собрание, построенное на выборных началах’; *Городская д.* – ‘выборный орган городского самоуправления’ [БТС, 287]). W obu wymienionych przykładach istota znaczenia została zachowana, utracony zaś kwalifikator „dorewolucyjny”.

Kolejnym przykładem może być leksem *департамент* (‘в царской России и некоторых других странах отдел министерства, высшего государственного учреждения’ [Ож 1973, 147]; ‘в России и некоторых других странах отдел министерства, высшего государственного учреждения’ [Ож 2012, 140]). Druga z przytoczonych definicji nie posiada kwalifikatora „в царской”.

Leksem *анархизм* (‘враждебное марксизму мелкобуржуазное течение, проповедующее анархию, отрицающее всякую государственную власть (в том числе диктатуру пролетарията), организованную политическую борьбу и руководящую роль пролетарской партии’ [Ож 1973, 26]) należy do grupy „Ruchy, idee i kierunki polityczne, charakterystyczne dla okresu dorewolucyjnego”. W jego współczesnych definicjach słownikowych obciążenie ideologiczne zostało zniesione, np.: ‘общественно-политическое течение, проповедующее анархию, отрицающее всякую государственную власть, организованную политическую борьбу’ [Ож 2012, 32], ‘общественно-политическое течение, отрицающее государственную власть, проповедующее неограниченную свободу личности’ [ТСРЯ XX 1998, 49].

Leksemy *западник*¹⁴ i *оппозиция*¹⁵ określają zwolenników określonych idei, a jednocześnie także stosunek do władzy (*оппозиция*). W definicji słowa

¹⁴ *западник* – ‘сторонник западничества, т. е. общественного течения в России в 30-х–50-х годах XIX века, представители которого, принадлежа к разным политическим направлениям, признавали, в отличие от славянофилов, западноевропейский капиталистический путь развития приемлемым для России’ [Ож 1973, 198; 2012, 183]; ‘публ. Политик-реформатор, выступающий за сближение России с Западом и перестройку российской экономики по западному образцу’ [ТСРЯ XX 1998, 243].

¹⁵ *оппозиция* – ‘1) в буржуазном обществе – деятельность, направленная против данного правительства и его политики (полит.); 2) деятельность оппортунистических антиленинских группировок, боровшихся против руководства и восстановления капитализма и превратившихся в беспринципную банду вредителей, диверсантов, шпионов и убийц, действующих по заданиям руководительных органов иностранных государств’ [ТСУ 1938, т. 3, 827]. W innych słownikach: ‘1) противодействие, сопротивление (книжн.); 2) группа лиц внутри какого-н. общества, организации, партии, ведущая политику противодействия, сопротивления большинству’ [Ож 2012, 374], ‘1) политика, основанная на противодействии, противостоянии каких-л. партий, движений, фракций официальному курсу правительства; 2) группа лиц, проводящих такую политику’ [ТСРЯ XX 1998, 438].

отнозиция, przytoczonej za słownikiem pod red. D.N. Ušakova, wyraźnie zaakcentowane jest odniesienie do realiów przedrewolucyjnych (społeczeństwo burżuazyjne, antyleninowskie ugrupowania, władza partii itp.). Takich odniesień nie znajdziemy już w definicjach współczesnych – mają one neutralny charakter.

Wielokierunkowość procesów nominacji (tj. zapożyczenia z pasywnego zasobu języka i nowe zapożyczenia obce) doprowadziła do pojawienia się konkurujących ze sobą nazw synonimicznych, np.: *спонсор, меценат, толстосун* czy grupa *мэр, градоначальник, городничий, городской голова*. Należy zauważyć, że zapożyczenia obce adaptują się w języku znacznie szybciej, tworząc grupę nazw neutralnych, pozbawionych wartościującego nacechowania. Jako przykład można przytoczyć znaczenia leksemów tworzących szereg synonimiczny: *мэр, градоначальник, городничий, городской голова*.

Zapożyczone słowo *мэр* w pełni może zastąpić leksemy, które istniały już wcześniej w języku rosyjskim: *градоначальник, городничий* czy *городской голова* (znaczenie objaśniono w przypisie)¹⁶. Pomimo to język rosyjski przyjął słowo *мэр*. Można przypuszczać, że w świadomości Rosjan leksemy *градоначальник, городничий, городской голова* funkcjonowały bardziej jako historyczne i stąd powstała luka nominacyjną (odczucie braku odpowiedniego określenia dla osoby kierującej miejską administracją) zapełniła inna jednostka językowa, bardziej funkcjonalna i ekonomiczna. Niemniej jednak wszystkie tworzące omawiany szereg synonimiczny leksemy nadal aktywnie funkcjonują we współczesnym języku rosyjskim (np. *московский градоначальник С. Собянин, одесский городской голова, градоначальник Москвы*).

Po przemianach społeczno-politycznych lat 90. XX wieku istotną rolę w społeczeństwie rosyjskim zaczęła odgrywać religia. Religijność bowiem zaczęła się odradzać, co znalazło swoje odzwierciedlenie w słownictwie. Warto zatem zwrócić uwagę na powrót do aktywnego użycia leksyki konfesyjnej, będącej wcześniej tematem tabu.

Funkcjonowanie leksyki konfesyjnej w języku rosyjskim okresu radzieckiego szczegółowo omawia K. Rutkowski¹⁷. W swojej pracy zaprezentował kierun-

¹⁶ *мэр* – ‘глава муниципалитета, городского правления’ [Ож 1973, 337]; ‘глава муниципалитета; градоначальник, глава городской администрации’ [Ож 2012, 307]; ‘глава городской администрации, глава исполнительной власти в городах’ [ТСРЯ XX 1998, 405]; ‘[фр. *aire*, англ. *mayor* < лат. *major* большой, старший] глава муниципалитета’ [СИС 2003, 439]; *градоначальник* – ‘в России XIX в.: начальник с правами губернатора, управляющий градоначальством’ [Ож 2012, 127], [БТС 1998, 224]; *городничий* – ‘начальник уездного города (в России до середины XIX в.)’ [Ож 2012, 125], [БТС 1998, 221]; *городской голова* – ‘руководитель начальник’ [Ож 2012, 122].

¹⁷ K. Rutkowski, *Leksyka konfesyjna w języku rosyjskim okresu radzieckiego*, Wyd. UwB, Białystok 2007, s. 83.

ki przenikania i zmiany w obrębie owej leksyki, przy czym zauważył, że najistotniejsze były zmiany jakościowe. Wśród nich wyróżnił on pejoratywizację znaczenia konfesyjnego, dezaktualizację słownictwa konfesyjnego (związaną z ograniczeniem zakresu występowania desygnatu nazwy) oraz przesunięcie semantyczne. Jako ilustracja przesunięcia semantycznego może posłużyć leksem *милосердие*. Mamy tu do czynienia ze zmianą pierwotnego znaczenia i usunięciem elementu sacrum. W okresie sowieckim podjęto próbę usunięcia i wymazania tego słowa, bowiem wówczas „potępiane były same przejawy i odruchy miłosierdzia”. Dziś w definicji słownikowej czytamy: ‘сострадательная помощь ближнему как христианская добродетель; вообще бескорыстная помощь, сострадание к людям’ [ТСРЯ XXI, 592]. Jest w niej zawarte nawiązanie do chrześcijaństwa, pomocy bliźniemu, a więc wyraźny związek z religią.

Można zauważyć pewne cechy szczególne zastosowania leksyki konfesyjnej pod koniec XX wieku, gdy wzrastała rola Cerkwi prawosławnej jako instytucji społecznej w życiu narodu, a jednocześnie pojawiła się swoista moda na wierzenia religijne, co pociągnęło za sobą aktywizację pasywnego zasobu leksyki konfesyjnej. Wyróżnić można następujące tendencje:

- aktualizacja znaczenia pierwotnego;
- aktualizacja znaczenia przenośnego;
- ożywienie zatartych modeli metaforycznych;
- tworzenie nowych obrazów metaforycznych.

Jako przykład można podać leksem *благословение* w bezpośrednim i przenośnym kontekście: *Русский Национальный Собор просит благословения у Владыки Иоанна*¹⁸ i *Президент просил парламент благословения на мораторий, т.е. долевым порядком запретить все митинги и забастовки*¹⁹. W pierwszym przypadku Sobór prosi o błogosławieństwo (kontekst religijny), w drugim występuje w znaczeniu przenośnym – prezydent prosi o błogosławieństwo rozumiane jako akceptacja działań.

Przykładem powrotu do znaczenia pierwotnego i jego aktualizacji może być także *ангел-хранитель*. Komponent sacrum wyeksponowany był w słowniku V. Dal’a (‘существо духовное, спаситель’ [Даль 1978, t. 1, 16]), w okresie radzieckim wyszedł z użycia, o czym świadczy definicja w słowniku D.N. Ušakova (‘в религиозной мифологии – бесплотное существо, исполняющее приказания бога’ [ТСУ 1938, t. 1, 14]). W drugiej z przytoczonych definicji nie ma komponentu sacrum i stwierdzenia, że anioł jest istotą duchową, zbawi-

¹⁸ „Русский Собор” 1993, nr 6, s. 1.

¹⁹ „Комсомольская правда” z 17 kwietnia 1991.

cielem. Ponadto słowo *Бóg* zapisane zostało małą literą, aby podkreślić i pokazać brak związku z religią. Element sacrum zawiera definicja tego leksemu w słowniku Ożegova: ‘в религии: служитель Бога, исполнитель его воли и его посланец к людям’ [Ож 2012, 32]. lub ‘*Рел.* Ангел, данный Богом каждому человеку при крещении, сопровождающий его всю жизнь и оберегающий от зла, грехов и несчастий’ [ТСРЯ XXI, 63].

Inną kwestią jest zjawisko pejoratywizacji znaczenia konfesyjnego w okresie radzieckim. Osiągane było poprzez wykorzystanie w definicjach elementów negatywnie wartościujących oraz osadzenie w określonych kontekstach. Na przykład leksem *крест* definiowany był jako przedmiot kultu bez jednoznacznego odniesienia do kultu religijnego (‘предмет христианского культа, представляющий собой длинный вертикальный стержень, пересеченный у верхнего конца перекладиной’ [ТСУ 1938, т. 3, 124]). Współcześnie definicja danego leksemu brzmi następująco: *крест* ‘*рел.* Предмет культа в христианстве, символ христианства; символ спасения и искупления человечества’ [ТСРЯ XXI, 514]; ‘1. Предмет в виде стержня с перекладиной под прямым углом как символ христианского культа. 2. У христиан: молитвенный жест рукой ото лба к груди, правому и левому плечу, изображающий такую фигуру’ [Ож 2012, 255]. W drugiej z przytoczonych definicji są uwzględnione dwa znaczenia. Pierwsze z nich wyraźnie odnosi się do sfery religii, opisując *кръж* jako symbol i przedmiot kultu chrześcijaństwa oraz zbawienia.

Przytoczone przykłady potwierdzają zjawisko przechodzenia leksemów z pasywnego do aktywnego zasobu językowego. Należy zgodzić się z poglądem G. Pospelovej, że to idee „возрождения великой России”, „тоска по давно ушедшей монархической эпохе” były powodem powrotu środków leksykalnych z obszarów peryferyjnych języka²⁰. Czynnikiem sprzyjającym temu procesowi jest także poszukiwanie nowych dróg rozwoju Rosji, co wiąże się z powrotem do przeszłości w celu wyciągnięcia wniosków i przeanalizowania błędów oraz wyodrębnienia osiągnięć minionych lat.

Przemiany społeczno-polityczne lat 90. XX wieku zamknęły epokę sowiecką. Zmiany zaszły we wszystkich dziedzinach życia i kultury (także w języku). W systemie leksykalnym pojawiły się luki nominacyjne, związane z tym, że wiele z tego, co było zakazane w ZSRR, odrodziło się i potrzebowało nazwy (w obszarze polityki m.in. nazwy urzędów, stanowisk, funkcji społeczno-politycznych, ruchów społecznych). Jednym ze źródeł nowych nominacji stały się

²⁰ Г. Пospelова, *Лексикон новой власти*, [w:] *Русская культура вне границ. Информационный сборник*, Вып. 2, Москва 1999, s. 62.

zapożyczenia wewnętrzne. Nosiciele języka sięgnęli do historii, przywołali funkcjonujące dawniej leksemy, gdyż słowa te były bliższe kulturze, mentalności czy „rosyjskiej duszy”. Ponadto były łatwiejsze w percepcji, łatwiej się adaptowały i przyjmowały w języku, były bardziej zrozumiałe niż zapożyczenia obce.

Czynniki społeczno-polityczne oraz procesy wewnątrzjęzykowe, w tym zasada ekonomii językowej, były motorem napędowym zjawiska dearchaizacji. Okazało się, że własny język jest na tyle bogaty, iż adaptacja obcych leksemów jest zabiegiem, z którego można korzystać tylko w sytuacji koniecznej.

Wykaz skrótów

- БТС – С. А. Кузнецов, *Большой толковый словарь русского языка*, Изд. Норинт, Санкт-Петербург 1998.
- Даль – В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка: т. 1-4*, Изд. Русский язык, Москва 1978.
- Ож 1973 – С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, под ред. Н. Ю. Шведовой, Изд. Советская энциклопедия, Москва 1973.
- Ож 2012 – С. И. Ожегов, *Толковый словарь русского языка*, под ред. Л. И. Скворцова, Изд. Мир и образование, Москва 2012.
- СИС 2003 – В. В. Вурцева, Н. М. Семенова, *Словарь иностранных слов*, Изд. Русский язык – Медия, Москва 2003.
- ТСРЯ XX – *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*, под ред. Г. Н. Складневской, Изд. Фолио-Пресс, Санкт-Петербург 1998.
- ТСРЯ XXI – *Толковый словарь русского языка начала XXI. Актуальная лексика*, под ред. Г. Н. Складневской, Изд. Эксмо, Москва 2008.
- ТСУ – Д. Н. Ушаков (ред.), *Толковый словарь русского языка: т. 1-3*, Москва 1938.

Резюме

Изменения в общественно-политической лексике современного русского языка – явление деархаизации

Статья является попыткой показать явление деархаизации на примере изменений в области общественно-политической лексики. Во введении указаны основные семантические процессы, происходящие в современном русском языке, а также объяснены причины использования старых языковых ресурсов – потребность в номинации предметов и явлений изменяющейся общественно-политической действительности. Использование лексики пассивного запаса указано на примере возвращения в активное применение архаизмов и историзмов когда-то обозначенных в словарях пометой „дореволюционный”. Отдельный фрагмент статьи посвящен религиозной лексике, в области которой замечается также возврат к первоначальным значениям, актуализацию и изменения в словарных статьях.

Summary

*Changes within socio-political lexis of the modern Russian language:
The phenomenon of dearchaization*

The article is an attempt at presenting the phenomenon of dearchaization based on examples in socio-political lexis. First, the paper presents basic semantic processes occurring in the modern Russian language and explains the reasons for reaching “old” vocabulary: the need for the nomination of objects and phenomena of the changing socio-political reality. The use of the lexis of passive vocabulary is demonstrated with an example of return to the active use of archaisms once labeled in Russian dictionaries with the qualifier “pre-revolutionary”. A separate part is dedicated to confessional lexis, within which a return to original meanings, updating and changes in dictionary definitions can be observed.

Key words: linguistics, the Russian language, political lexis, dearchaization.